

WALDEMAR CHROBAK

UNIwersytet Rzeszowski

wchrobak41@gmail.com

Kryzys bułgarski 1885-1886 i jego wpływ na zmianę układu sił na Bałkanach

Wydarzenia lat 1885-1886 w Bułgarii: unia bułgarsko-rumelijska i wojna bułgarsko-serbska stanowiły moment przełomowy w zmianie układu sił i wpływów mocarstw traktujących region jako swoją strefę wpływów: Austro-Węgry i Rosję. Opinia publiczna krajów europejskich zdawała sobie sprawę z wagi tych wydarzeń, ponieważ były one szeroko komentowane przez ówczesną prasę. Książę Aleksander Battenberg godząc się na połączenie Księstwa Bułgarii z efemeryczną Rumelią Wschodnią, odsunął swoje państwo od Rosji, która traktowała je jako swój protektorat. Pomimo braku wsparcia ze strony cara, Bułgarom udało się obronić przed serbską inwazją. Austro-Węgry potwierdziły swoją pozycję hegemonu na Półwyspie Bałkańskim za cenę dalszego ochłodzenia stosunków z Rosją. Po roku 1887 ówcześni komentatorzy sceny politycznej wiedzieli już, że w ewentualnym przyszłym konflikcie mocarstwa te staną po przeciwnych stronach.

Słowa kluczowe

XIX wiek, historia Bałkanów, historia Bułgarii, kwestia wschodnia, Rumelia Wschodnia, unia bułgarsko-rumelijska, wojna bułgarsko-serbska, stosunki międzynarodowe w XIX wieku

Kryzys bułgarski lat 1885-1886 to seria wydarzeń od czasu unii bułgarsko-rumelijskiej we wrześniu 1885 roku do abdykacji księcia Aleksandra Battenberga w sierpniu 1886 roku. Są to wydarzenia słabo rozpoznane w polskiej historiografii. Najwięcej prac poruszających tę kwestię opracował Krzysztof Popek, natomiast jeśli chodzi o wojnę bułgarsko-serbską Dariusz Faszczka napisał obszerne i bardzo dokładne studium polityczno-wojskowe. Oprócz prac wymienionych autorów, materiały swojego referatu wsparłem o opracowania dotyczące historii Bułgarii i Bałkanów takich autorów jak m.in. Tadeusz Wasilewski oraz Barbara Jelavich. Ten nieco zapomniany kryzys wydaje się być jednym z ważniejszych w drugiej połowie XIX wieku, ponieważ wpłynął w istotny sposób na sytuację międzynarodową, a jego skutki były dużo bardziej długofalowe, niż wynikałoby to z poświęcanego mu miejsca w historiografii.

Dzieje państwowości bułgarskiej sięgają czasów wczesnego średniowiecza. Od końca XIV wieku tereny te znajdowały się pod panowaniem Imperium

Osmańskiego. Bułgarzy zostali pozbawieni elementarnych praw, określano ich jako „bydło”¹. Pod koniec wieku XVII, po pokoju w Karłowicach (1699 r.) powstała możliwość do uwalniania się chrześcijańskich mieszkańców tego regionu spod władzy tureckiej. W XVIII wieku wybuchały liczne powstania zbrojne, liderzy polityczni i twórcy kultury odkrywali tożsamość z czasów przed osmańskich. Na horyzoncie pojawili się również nowi gracze zdobywający wpływy na Półwyspie, przede wszystkim Imperium Habsburskie oraz Imperium Rosyjskie, prowadzące ze zmiennym szczęściem wojny z Portą². W wieku następnym zainteresowanie południowo-wschodnią rubieżą Europy znacząco wzrosło, na co wpływ miały rewolucje Słowian bałkańskich przeciwko władzom osmańskim.

W II połowie XIX wieku, wraz z wybuchem wojny rosyjsko-tureckiej (1877-1878), pojawiła się szansa na odzyskanie niepodległości przez Bułgarię. Uznaje się, że powstanie w Bośni i Hercegowinie, które wybuchło latem 1875 roku, było początkiem kolejnych zmian. W 1876 roku, młodzież bułgarska przyłączyła się do powstania i zaatakowała milicję osmańską w Kopriwstycy w kwietniu (2 maja wg. kalendarza gregoriańskiego), to wydarzenie przeszło do historii Bułgarii jako powstanie kwietniowe³. Sułtan nie zamierzał negocjować z powstańcami i wysłał przeciwko nim korpus nieregularnych oddziałów baszybuzuków, którzy rozpoczęli krwawą rozprawę, głównie z ludnością cywilną Bułgarii – wymordowano około 30 tysięcy osób⁴. Ofiarami antychrześcijańskich nastrojów w Salonikach padli konsulowie niemiecki i francuski⁵. Rzeź w Bułgarii i śmierć konsułów umiędzynarodowiły sprawę bałkańską – w prasie europejskiej pojawiały się broszury atakujące metody postępowania Turków na Bałkanach, opisujące masakry chrześcijańskiej ludności cywilnej. Widmo bułgarskiej rzezi wywarło największe wrażenie na Rosji, która została ogarnięta histerią antyturecką. Organizowano tam zbiórki na rzecz „braci Słowian” ciemnionych przez obce imperium, pojawili się również rosyjscy ochotnicy do armii serbskiej dowodzeni przez generała Michaiła Czerniajewa (bohatera walk w Azji Środkowej, zdobywcy Szymkentu w dzisiejszym Kazachstanie). Pomimo zaskakująco wyraźnego stanowiska opinii publicznej, władze Rosji nie były jednomyślne co do interwencji, obawiano się powtórki z lat 1853-1856, w której Zachód pomógł Turcji⁶. Ostatecznie 24 kwietnia 1877 roku Rosja wypowiedziała wojnę Imperium Osmańskiemu⁷.

Ochotnicy bułgarscy wspomagali wojska rosyjskie, na przykład w krwawej bitwie o przełęcz Szypczeńską. Po zwycięstwach Rosjan i zagrożeniu stolicy Imperium Osmańskiego, 3 marca 1878 roku zawarto korzystny dla Rosji układ w San

¹ Po turecku określenie to brzmiało „raja”. Zob. A. Zawilski, *Bułgaria trzynastu wieków*, Warszawa 1979, s. 66.

² B. Jelavich, *Historia Bałkanów. Wiek XVIII i XIX*, Kraków 2005, s. 76–78.

³ K. Popek, *Bułgarska Golgota narodowa. Masakra w Bataku (1876) jako ludobójstwo o podłożu religijnym*, [w:] *II Lubelska Jesień Historyczna. Materiały pokonferencyjne*, red. K. Świgoń, K. Jakimowicz, Lublin 2014, s. 165-166.

⁴ J. Skowronek, M. Tanty, T. Wasilewski, *Słowianie południowi i zachodni, VI–XX wiek*, Warszawa 2005, s. 341.

⁵ *Ibidem*, s. 343-344.

⁶ *Ibidem*, s. 344.

⁷ *Ibidem*, s. 345.

Stefano. Na jego mocy Czarnogóra, Serbia, Rumunia i Bułgaria stały się suwerennymi państwami, przy czym z uwagi na znaczny obszar terytorialny tej ostatniej można było powiedzieć o realizacji idei Wielkiej Bułgarii⁸. Dodatkowo Czarnogóra podwoiła swoje terytorium, a Serbia otrzymała rejon Niszu i Leskovac. Znaczne umocnienie pozycji Rosji oraz powstanie niepodległych państw w regionie zostało przyjęte z niepokojem przez mocarstwa zachodnie, przede wszystkim obawiające się nadmiernego wzrostu znaczenia Rosji na Bałkanach – Wielka Brytania i Austro-Węgry niechętnie utworzyły silne państwo południowosłowiańskie, podporządkowane Petersburgowi. Postanowienia układu z San Stefano zostały zrewidowane na kongresie berlińskim obradującym od 13 czerwca do 13 lipca 1878 roku⁹. W dokumencie podsumowującym konferencję dyplomatów Bułgaria została znacznie okrojona terytorialnie i stała się na powrót formalnym wasalem Imperium Osmańskiego, z rocznym trybutem w wysokości 1/3 dochodów państwa¹⁰.

Sytuacja w młodym Księstwie Bułgarskim była daleka od stabilizacji. W kraju zniszczonym wojną brakowało połączeń kolejowych w kierunku zachodnim, a dotychczasowe rynki zbytu w Imperium Osmańskim zostały utracone. Dodatkowo sztuczne oddzielenie Rumelii Wschodniej utrudniało integrację gospodarczą państwa¹¹, a liczne bandy tureckie gnębiące ludność wywoływały chaos. Zmiany na mapie Bałkanów doprowadziły do masowych migracji ludności. Dla przykładu, ponad 100 tysięcy Bułgarów przybyło w latach 1878-1881 na tereny Księstwa i Rumelii Wschodniej z ziem pozostałych poza państwem bułgarskim po kongresie berlińskim (Tracja, Macedonia)¹². Brakowało również stabilizacji politycznej i jedności pomiędzy poszczególnymi organami władzy. Aleksander Dondukow-Korsakow, rosyjski komisarz w Bułgarii pełniący swą funkcję od maja/czerwca 1878 r. wprowadził szereg nowoczesnych reform, m.in. w zakresie sposobu naliczania i ściągania podatków, organizacji finansów oraz armii¹³. Po zakończeniu wojny opracował, wraz z doradcami, liberalną konstytucję dla Księstwa, która została zaakceptowana przez Sankt Petersburg, jednak decydujący wpływ na jej przyjęcie miało mieć zgromadzenie konstytucyjne zwołane na początek 1879 r.

O ile Bułgarzy mogli mieć wpływ na ustrój swojego kraju, o tyle decyzję, kto stanie na jego czele, podjęły wielkie mocarstwa. Wybór padł na księcia heskiego, młodego Aleksandra von Battenberga, człowieka ambitnego i niezależnego, ale słabo obeznanego w sprawach bałkańskich oraz niedoświadczonego w rządzeniu państwem¹⁴. Początkowo młody książę zastanawiał się nad przyjęciem propozycji objęcia tronu – przekonał go do tego Stefan Stambolow¹⁵. Nowo wybrany książę

⁸ W. Dobrzycki, *Historia stosunków międzynarodowych 1815-1945*, Warszawa 2012, s. 162-164.

⁹ T. Wasilewski, *Historia Bułgarii*, Warszawa 1988, s. 178-179.

¹⁰ M. Dymarski, *Konflikty na Bałkanach w okresie kształtowania się państw narodowych w XIX i na początku XX wieku*, Warszawa 2010, s. 149.

¹¹ T. Czekalski, *Bułgaria*, Warszawa 2010, s. 29.

¹² K. Popek, *The Bulgarian Migrations and the End of Ottoman Rule in Bulgaria (1878-1900)*, „Historijski Zbornik”, god. LXXI, Zagreb 2018, br. 1, s. 47-48.

¹³ *Ibidem*, s. 181.

¹⁴ B. Jelavich, *op. cit.*, s. 357-358.

¹⁵ Była to namowa w formie ultimatum wobec księcia. Zob. R.W. Seton-Watson, *The rise of nationality in the Balkans*, New York 1918, s. 119.

Aleksander von Battenberg wspierał stronnictwo konserwatywne, przed wojną dążące do ugody z Portą (tzw. „starych”¹⁶) pomimo zdecydowanej przewagi liberałów w Zgromadzeniu Narodowym (wygrali oni m.in. pierwsze wybory w 1879 r. i mieli istotny wpływ na brzmienie ustawy zasadniczej¹⁷). Od samego początku starał się również o zniesienie konstytucji tyrnowskiej, którą uważał za narzuconą i ograniczającą jego wpływy w państwie. Młody książę miał również własną wizję polityki zagranicznej: orientował się na Austro-Węgry, we współpracy, z którymi widział szansę na unowocześnienie gospodarki swojego państwa.

Polityka Wiednia, wspierana przez księcia Aleksandra, dążyła do uzależnienia od siebie nowopowstałych krajów bałkańskich (co miało miejsce np. w Serbii) poprzez gospodarkę. Niemniej jednak była to najkrótsza i najbardziej korzystna droga dla rozwoju handlu bułgarskiego, z czego zdawał sobie sprawę książę. Proaustriacka postawa dworu kolidowała z lojalnością wobec Rosji. W czasie narastającego konfliktu międzypartyjnego konserwatystów z liberałami, pojawiła się nowa okoliczność do manewru dla księcia Aleksandra: po śmierci cara Rosji Aleksandra II w zamachu w marcu 1881 r. jego następcą został niechętny rządowi konstytucyjnym i liberałom Aleksander III. 9 maja (27 kwietnia) książę Aleksander, uzyskawszy akceptację Rosji, Austro-Węgier i Niemiec, zawiesił konstytucję, rozwiązał liberalny rząd i Zgromadzenie Narodowe, a na czele rządu tymczasowego stanął rosyjski generał Kazimierz Gustaw Behrenroth, który wprowadził nowy podział administracyjny Księstwa na 5 okręgów zarządzanych przez rosyjskich oficerów¹⁸. Okres ten w dziejach Bułgarii nazywany jest „reżimem pełnomocnictw”¹⁹.

Z południowych terenów Wielkiej Bułgarii utworzono Rumelię Wschodnią. O powołaniu do istnienia nowej prowincji, mówiły artykuły 13–22 traktatu berlińskiego. W artykule 14 dokumentu opisano bardzo dokładnie granice prowincji²⁰. Sułtan miał mieć prawo do wznoszenia fortyfikacji i utrzymywania na jej terytorium regularnych oddziałów wojska i żandarmerii – zakazana została obecność baszybuzuków i czerkiesów. Bezpośrednio po wojnie kontrolę nad Rumelią sprawowali Rosjanie²¹. Na mocy traktatu berlińskiego kontrolę administracyjną nad Rumelią Wschodnią aż do czasu zakończenia prowadzonych przez nią prac nad zorganizowaniem ustroju prowincji przejął specjalna komisja międzynarodowa²². Wiosną 1878 r. przedstawiciele mocarstw stworzyli statut organiczny, który komplikował sytuację: władza wykonawcza przypadła osmańskiemu gubernatorowi (pierwszym został Aleko Pasza – Aleksander Bogoridi²³) oraz Radzie

¹⁶ B. Jelavich, Ch. Jelavich, *The Establishment of the Balkan National States. 1804-1920*, Washington 1977, s. 159-160.

¹⁷ K. Popek, *Zapomniany kryzys wschodni. Zjednoczenie Księstwa Bułgarii i Rumelii Wschodniej 1885-1887*, Kraków 2012, s. 17.

¹⁸ T. Czekalski, *op. cit.*, s. 33.

¹⁹ T. Wasilewski, *op. cit.*, s. 191–194.

²⁰ *Traktat berliński z 13 lipca 1878 r.* [w:] J. Rubacha, A. Malinowski, A. Giza, *Historia Bułgarii 1870-1915*, Warszawa 2006, s. 42-43.

²¹ K. Popek, „Niechciane dziecko Berlina”. Rumelia Wschodnia w latach 1878–1885 – powstanie, ustrój, życie polityczne, zjednoczenie z Bułgarią, „Studenckie Zeszyty Naukowe UJ”, 2014, nr 10, s. 12.

²² *Ibidem*, s. 43-44.

²³ B. Jelavich, *op. cit.*, s. 359.

Przybocznej, w której skład wchodziło pięciu dyrektorów, szef milicji oraz żandarmerii²⁴. Ustawodawstwo prowincji było zależne od gubernatora, który wybierał reprezentantów Zgromadzenia²⁵. W prowincji istniały bardzo silne – podsycane przez Rosjan – dążenia zjednoczeniowe. Dzięki wsparciu generała Eduarda Tottlebena pod koniec wojny turecko-rosyjskiej Rumelijczycy stawili zbrojny opór przeciwko decyzji o rozlokowaniu wojsk tureckich w prowincji. Szybko zaczęły również powstawać towarzystwa gimnastyczne, będące w rzeczywistości ośrodkami szkolenia oddziałów wojskowych²⁶. Przez brak kontroli wojskowej w Rumelii Wschodniej władza sułtana nad tym regionem pozostała symboliczna i wszystkie zaangażowane państwa zdawały sobie sprawę, że taki stan rzeczy nie utrzyma się na długo. Dla Bułgarii utrata znacznej części terytorium, w obliczu konieczności płacenia sułtanowi corocznego trybutu w wysokości 1/3 dochodów państwa, stanowiła istotne obciążenie i również pod względem ekonomicznym stan separacji prowincji od reszty ziem bułgarskich był bardzo niekorzystny dla Księstwa²⁷. Zdawano sobie sprawę, że prędzej czy później prowincja zostanie przyłączona do Bułgarii, jednak dyplomacja (w tym rosyjska) miała nadzieję na stopniowy proces, postępujący w miarę zużywania się formuły, na której podstawie zaistniała²⁸. Czynniki te sprawiały, że Rumelia Wschodnia była w istocie tworem efemerycznym – Krzysztof Popek określił je w swoim artykule jako „niechciane dziecko Berlina”²⁹.

We wrześniu 1885 roku w Płowdiwie (Filipopolu), stolicy Rumelii Wschodniej wybuchło zwycięskie powstanie, którego przywódcy ogłosili unię z Bułgarią i wezwali księcia Aleksandra do objęcia władzy. Książę obawiał się interwencji tureckiej jak i reakcji cara, ponieważ sytuacja ta naruszała ustalony w Berlinie status quo. W obliczu entuzjastycznej reakcji opinii publicznej, zdecydował się prowadzić samodzielną politykę, opowiadając się za zjednoczeniem: przybył do Płowdiwu, zapewniając jednocześnie przedstawicieli Imperium Osmańskiego, że pozostanie lennikiem sułtana³⁰. Turcja nie miała realnej możliwości militarnej reakcji na unię, za to postępowanie księcia wywołało gwałtowny protest Petersburga i odwołanie wszystkich oficerów rosyjskich z kraju, co znacznie osłabiło formującą się armię Księstwa³¹. Na zjednoczenie zareagowały również kraje bałkańskie: Serbia widząca siebie w roli najważniejszego gracza w regionie i Grecja, której król ogłosił mobilizację³². Mocarstwa ogłosiły konieczność zwołania do Konstantynopola konferencji, na której podjęto by decyzje co do dalszego losu prowincji, jednak w porównaniu z reakcją dyplomatów po traktacie w San Stefano, ich działania były opieszale. Stan zawieszenia ostatecznie wykorzystała Serbia: działając z dyskretnym poparciem Wiednia król Milan Obrenovic, 14 listopada wypowiedział wojnę Bułgarii. Ze względu na braki kadrowe armii bułgarskiej wojnę określano jako „starcie

²⁴ *Ibidem*, s. 358.

²⁵ T. Wasilewski, *op. cit.*, s. 182.

²⁶ *Ibidem*, s. 182-183.

²⁷ D. Faszczka, *Wojna serbsko-bułgarska 1885 roku*, Oświęcim 2018, s. 29.

²⁸ *Ibidem*, s. 25.

²⁹ K. Popek, „Niechciane dziecko Berlina”..., s. 7.

³⁰ D. Faszczka, *op. cit.*, s. 36

³¹ H. Wereszycki, *Koniec sojuszu trzech cesarzy*, Warszawa 1977, s. 325.

³² D. Faszczka, *op. cit.*, s. 44-46

kapitanów z generałami”. Wbrew przewidywaniom Bułgarzy zatrzymali ofensywę armii serbskiej pod Sliwnicą, a następnie dokonali kontrataku, rozbijając 24 listopada armię serbską pod Caribrodem, aby 27 listopada wkroczyć na terytorium Serbii. Dzień później do obozu księcia Aleksandra przybył wysłannik Wiednia, hrabia Khevenhüller, który zagroził, że w razie kontynuowania ofensywy do wojny po stronie serbskiej wkroczą Austro-Węgry. Zawarto więc rozejm, uznający za zwycięzcę stronę bułgarską³³.

Negocjacje pokojowe trwały ponad trzy miesiące, przedłużane przez dyplomację serbską liczącą na zmianę sytuacji i wznowienie wojny (nastroje w społeczeństwie serbskim były wyraźnie prowojenne, nastawione na rewanż za niedawną klęskę), ale mocarstwa zapewniły, że w razie ponownego wybuchu walk udzielą pomocy stronie napadniętej. Bułgarzy chcieli otrzymać reparacje wojenne od Serbii, ale było to niemożliwe ze względu na fatalny stan jej skarbcza po przegranej wojnie³⁴. Pokój podpisano 3 marca 1886 roku w Bukareszcie, stolicy neutralnej Rumunii. Sygnatariuszami aktu zostali: przedstawiciel sułtana, Abdullah Mадждид Pasza, delegat bułgarski (wymieniony jako drugi przedstawiciel formalnego zwierzchnika, Imperium Osmańskiego), szef Bułgarskiego Banku Narodowego Iwan Geszow, a ze strony serbskiej – ambasador tego kraju w Londynie, Czedomil Mijatović. Układ przywracał przedwojenne granice i zakładał wycofanie się wojsk z okupowanych regionów: wojska serbskie musiały jako pierwsze powrócić do ojczyzny, co stanowiło dodatkowy cios wizerunkowy dla króla Milana³⁵.

Niejako przy okazji rozmów pokojowych toczyły się również negocjacje pomiędzy Bułgarią a Turcją odnośnie przyszłego statusu prawnego Rumelii Wschodniej. 1 lutego książę Aleksander podpisał sułtański projekt ugody, mianującej go Gubernatorem Generalnym prowincji za cenę daniny na rzecz Porty. Do Turcji przyłączono kilka miejscowości zamieszkałych przez ludność turecką, a komisja międzynarodowa miała ustalić nowy statut organiczny dla regionu. Najważniejszym zapisem układu był zakaz stacjonowania wojsk tureckich w Rumelii, de facto likwidujący jej realną zależność od Imperium Osmańskiego³⁶. Obradująca wciąż konferencja ambasadorów w Konstantynopolu straciła w tej sytuacji rację bytu: ciągnącą się od wczesnej jesieni 1885 roku sprawę legalności unii i statusu całej prowincji rozwiązano pod wymogiem chwili, jako wewnętrzną sprawę Turcji. Dla zachowania formalności i pozorów międzynarodowej aprobaty, dyplomaci 5 kwietnia podpisali Akt Tophaneński potwierdzający wcześniejsze ustalenia z 1 lutego³⁷.

Taki stan rzeczy wywołał oburzenie Rosji. W Bułgarii w wojskowych szeregach prorosyjskich powstała opozycja przeciwko księciu. W nocy 20 sierpnia 1886 r. spiskowcy pojmali księcia, zmusili do abdykacji i wywieźli z kraju, nie utrzymali jednak władzy, gdyż liberał, Stefan Stambołow, dokonał kontrprzewrotu wzywając

³³ *Protokół o zawieszeniu broni między Bułgarią i Serbią [podpisany 9/21 grudnia 1885]*, [w:] J. Rubacha, A. Malinowski, A. Giza, *op. cit.*, s. 60-61.

³⁴ M. Dymarski, *op. cit.*, s. 171.

³⁵ *Umowa o pokoju między Księstwem Bułgarii a Królestwem Serbii [podpisana w Bukareszcie 19 lutego/3 marca 1886 roku]*, [w:] J. Rubacha, A. Malinowski, A. Giza, *op. cit.*, s. 62.

³⁶ T. Czekalski, *op. cit.*, s. 42.

³⁷ *Akt Tophaneński w sprawie zjednoczenia Księstwa Bułgarii i Rumelii Wschodniej [podpisany w Konstantynopolu 5 kwietnia 1886 roku]*, [w:] J. Rubacha, A. Malinowski, A. Giza, *op. cit.*, s. 66-68.

Aleksandra do powrotu. Ten jednak popełnił fatalny w skutkach błąd, przecenił możliwości wpływu Rosji na politykę wewnętrzną Bułgarii, i świadom zagrożenia jakim byłoby dyplomatyczne izolowanie Bułgarii na arenie międzynarodowej, nadał depezę do cara, w której stwierdzał, że koronę otrzymał od niego, i jest mu ją gotów zwrócić jako swojemu suzerenowi. Spowodowało to odwrócenie się od księcia bułgarskich patriotów i ostatecznie abdykacja ambitnego Battenberga stała się faktem³⁸. Rządzący w kraju Stambułow nie miał zamiaru przyjmować dyktatu Petersburga, więc stosunki pomiędzy obydwojema krajami zostały zerwane aż do roku 1896. Nowym władcą, z inicjatywy Wielkiej Brytanii i Austro-Węgier a przy sprzeciwie Rosji, w sierpniu 1887 roku został Ferdynand Sachsen-Coburg³⁹.

Słusznym wydaje się być pogląd Krzysztofa Popka na temat osobistej roli księcia Aleksandra. Jego polityka emancypacji spod wpływów Petersburga, pomimo osobistej klęski i utraty władzy, odniosła sukces dzięki samym Rosjanom. Bułgarzy, osamotnieni w godzinie próby przez cara, w kolejnych latach ukierunkowali się w polityce zagranicznej na Wiedeń i Berlin, aby ostatecznie, po upokorzeniu II wojny bałkańskiej, stanąć w 1914 roku po stronie państw centralnych. Natomiast w Serbii skompromitowany król Milan również musiał złożyć władzę i przekazać ją synowi Aleksandrowi I, który okazał się nieudolnym władcą, szybko zrażając do siebie opinię publiczną i kręgi generalicji. Udany zamach na jego życie w czerwcu 1903 roku pozwolił na dojście do władzy Piotrowi I Karadziordziewiczowi, wspieranemu przez nacjonalistyczną organizację Czarna Ręka oraz ukierunkowanego w polityce zagranicznej na Zachód i Rosję⁴⁰.

Kryzys bułgarski miał doniosłe znaczenie nie tylko dla historii regionu, ale również dla sytuacji międzynarodowej w Europie. Okazało się, że państwa bałkańskie są gotowe prowadzić samodzielną politykę zagraniczną w imię rewindykacji spornych terenów, protektorat mocarstw traktując raczej jako parasol ochronny dla swoich ambicji niż konieczny do przestrzegania za wszelką cenę układ. Dodatkowo było to pierwsze bezpośrednie starcie pomiędzy niepodległymi państwami bałkańskimi. Wojna bułgarsko-serbska stanowiła konfrontację idei Wielkiej Serbii z ideą Wielkiej Bułgarii, która doprowadziła do II wojny bałkańskiej w 1913 roku i ostatecznie pchnęła Bułgarię do sojuszu z państwami Trójpřzymierza. Ponadto, zgodnie z poglądem Dariusza Faszczy, była konfrontacją serbskiego sposobu prowadzenia wojny opartego na wzorach pruskich z taktyką rosyjską stosowaną przez Bułgarów.

Nie bez znaczenia okazał się być również wzrost wpływu nastrojów ludności na decyzje polityczne: władcy musieli poważnie liczyć się z sympatiami nacjonalistów, gdyż od nich zależało ich utrzymanie się na tronie. W połączeniu z przemieszczeniem etnicznym ludności regionu spowodowało to powstanie coraz popularniejszego w prasie określenia regionu jako „baryłki prochu”⁴¹.

Wydarzenia kryzysu bułgarskiego miały również istotne implikacje dla europejskiego ładu międzynarodowego. Pogarszające się w drugiej połowie XIX wieku

³⁸ T. Wasilewski, *op. cit.*, s. 197.

³⁹ *Ibidem*, s. 198-199.

⁴⁰ P. Ham, 1914. *Rok końca świata*, Warszawa 2015, s. 170-171.

⁴¹ *Sprawa bałkańska*, „Dziennik Poznański”, nr 217, 1885, s. 2.

stosunki pomiędzy Wiedniem a Petersburgiem po roku 1887 stały się już jawnie wrogie: rywalizacja o Bałkany uczyniła z dwóch mocarstw głównych przeciwników w tej części Europy⁴². Miało to oczywiście także wpływ na układ sił w całej Europie. Sojusz Trzech Cesarzy w 1887 roku stracił rację bytu pomimo prób Bismarcka wyrażonych w traktacie reasekuracyjnym w czerwcu 1887 r.⁴³ Od tej pory Niemcy i Austro-Węgry zostały niejako skazane na współpracę, Rosja natomiast szukała nowych możliwości na Zachodzie, i znalazła dołączając do sojuszu Francji i Anglii⁴⁴.

Bibliografia

ŹRÓDŁA DRUKOWANE

- Akt Tophaneński w sprawie zjednoczenia Księstwa Bułgarii i Rumelii Wschodniej [podpisany w Konstantynopolu 5 kwietnia 1886 roku], [w:] J. Rubacha, A. Malinowski, A. Giza, *Historia Bułgarii 1870-1915*, Warszawa 2006.
- Traktat berliński z 13 lipca 1878 r. [w:] J. Rubacha, A. Malinowski, A. Giza, *Historia Bułgarii 1870-1915*, Warszawa 2006.
- Protokół o zawieszeniu broni między Bułgarią i Serbią [podpisany 9/21 grudnia 1885], [w:] J. Rubacha, A. Malinowski, A. Giza, *Historia Bułgarii 1870-1915*, Warszawa 2006.
- Umowa o pokoju między Księstwem Bułgarii a Królestwem Serbii [podpisana w Bukareszcie 19 lutego/3 marca 1886 roku], [w:] J. Rubacha, A. Malinowski, A. Giza, *Historia Bułgarii 1870-1915*, Warszawa 2006.

OPRACOWANIA MONOGRAFICZNE

- Chwostow W.M., *Historia dyplomacji 1871-1914*, Warszawa 1973.
- Czekalski T., *Bulgaria*, Warszawa 2010.
- Dobrzycki W., *Historia stosunków międzynarodowych 1815-1945*, Warszawa 2012.
- Dymarski M., *Konflikty na Bałkanach w okresie kształtowania się państw narodowych w XIX i na początku XX wieku*, Warszawa 2010.
- Faszczka D., *Wojna serbsko-bułgarska 1885 roku*, Oświęcim 2018.
- Ham P., *1914. Rok końca świata*, Warszawa 2015.
- Jelavich B., *Historia Bałkanów. Wiek XVIII i XIX*, Kraków 2005.
- Jelavich B., Jelavich Ch., *The Establishment of the Balkan National States. 1804-1920*, Washington 1977.
- Popek K., *Zapomniany kryzys wschodni. Zjednoczenie Księstwa Bułgarii i Rumelii Wschodniej 1885-1887*, Kraków 2012.
- Skowronek J., Tanty M., Wasilewski T., *Słowianie południowi i zachodni, VI-XX wiek*, Warszawa 2005.
- Wasilewski T., *Historia Bułgarii*, Warszawa 1988.
- Wereszycki H., *Koniec sojuszu trzech cesarzy*, Warszawa 1977.

ARTYKUŁY NAUKOWE

- Maleszyk R., *Plany wojenne Austro-Węgier przeciwko Rosji (1881-1914)*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska”, sec. F, 2003, vol. LVIII.
- Popek K., „Niechciane dziecko Berlina”. Rumelia Wschodnia w latach 1878-1885 – powstanie, ustrój, życie polityczne, zjednoczenie z Bułgarią, „Studenckie Zeszyty Naukowe UJ”, 2014, nr 10.

⁴² Widać to np. po planach wojennych Austro-Węgier. Zob. R. Maleszyk, *Plany wojenne Austro-Węgier przeciwko Rosji (1881-1914)*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska”, sec. F, 2003, vol. LVIII, s. 106.

⁴³ W. M. Chwostow, *Historia dyplomacji 1871-1914*, Warszawa 1973, s. 235

⁴⁴ Ibidem, s. 597-598

Popek K., *Bułgarska Golgota narodowa. Masakra w Bataku (1876) jako ludobójstwo o podłożu religijnym* [w:] *II Lubelska Jesień Historyczna. Materiały pokonferencyjne*, red. K. Świgoń, K. Jakimowicz, Lublin 2014.

Popek K., *The Bulgarian Migrations and the End of Ottoman Rule in Bulgaria (1878–1900)*, „Historijski Zbornik”, god. LXXI, Zagreb 2018, br. 1.

PUBLICYSTYKA

Sprawa bałkańska, „Dziennik Poznański”, nr 217, 1885.

The Bulgarian crisis of 1885-1886 and its effect on the balance of power in the Balkans

Events of 1885-1886 in Bulgaria: Bulgarian Union Rumelian and the Bulgarian-Serbian war were a turning point in the change of the balance of power and influence of superpowers treating the region as their sphere of influence: Austria-Hungary and Russia. Importance of these events were realized by the public opinion of European countries as they were widely commented on by the press at the time. Prince Alexander Battenberg after the union of Principality of Bulgaria with the ephemeral Eastern Rumelia removed their state from Russian influence, which treated them as protectorate. Despite the lack of support from the tsar, the Bulgarians succeeded defend against Serbian invasion. Austria-Hungary confirmed its position of hegemon on the Peninsula Balkans at the cost of a further cooling of relations with Russia. After 1887 public opinion realised, that in possible future conflict these powers will take opposite sides.

Keywords: Nineteenth Century, Balkans, history of Bulgaria, Eastern Question, Eastern Rumelia, Bulgarian Crisis 1885-1886, Unification of Bulgaria, Serbo-Bulgarian War, international affairs in XIX century